

УДК 9(477):636

Саржан А.О., Донецький національний технічний університет

Основні тенденції розвитку тваринництва у східному регіоні України у 60-80-ті рр. XX ст.

Розглядаються питання розвитку тваринництва у східному регіоні України в 60-80-ті роки XX ст. Особлива увага зосереджується на таких проблемах, як поліпшення кормової бази, механізація виробничих процесів в галузі, роль особистих господарств у виробленні тваринницької продукції.

The questions of development of stock-raising industries in the East region of Ukraine in 1960s-1980s of the XXth century are considered. A special attention is given to such problems, as improvement of forrage base, mechanization of production processes in the branch, the role of personal facilities in manufactursng of cattle-breeding production.

Саржан Анатолій Опанасович (1946 р.н.). Закінчив історичний факультет Донецького державного університету в 1973 р. Кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії та права Донецького національного технічного університету. Автор 75 наукових та науково-методичних публікацій. Тематика наукових інтересів – *регіональна історія, соціально-економічні та політичні процеси в сучасній Україні.*

Сільське господарство на початку 60-х років, як і раніше, залишалося малопродуктивною, неефективною галуззю економіки. У цих умовах нове політичне керівництво країни в березні 1965 р. зробило чергову спробу вивести сільськогосподарське виробництво з кризи. Новою аграрною політикою передбачалася ціла система загальнодержавних заходів, спрямованих на підйом економіки колгоспів і радгоспів, гармонізацію державних, колективних і особистих інтересів в аграрному секторі виробництва. Для досягнення поставлених завдань передбачалося істотно збільшити інвестиції в аграрний сектор, зміцнити матеріально-технічну базу колгоспів і радгоспів, забезпечити сільське господарство спеціалістами, удосконалити систему управління й організації сільськогосподарського виробництва, провести широку меліорацію земель і хімізацію сільського господарства. Важливою особливістю цієї політики був новий порядок планування заготівель сільськогосподарських продуктів, економічне стимулювання виробництва.

На здійснення цієї політики були виділені значні кошти. Капітальні вкладення на розвиток аграрного сектора України по всьому комплексу робіт зросли з 8678 млн. крб. у 1961-1965 рр. до 13 982 млн. крб. у 1966-1970 рр. Питома вага капітальних вкладень на розвиток сільського господарства склала майже чверть загального обсягу інвестицій у народне господарство республіки [1]. Істотні кошти були інвестовані в сільське господарство східного регіону України. Капітальні вкладення тільки колгоспів Донецької області зросли в 1966-1970 рр. у порівнянні з попереднім п'ятиріччям майже в 1,5 раза, у Луганській області – в 1,8 раза [2]. Поряд з цим з колгоспів були списані борги за минулі роки.

Направлення значних інвестицій у сільське господарство дозволило зміцнити матеріально-технічну базу сільськогосподарського виробництва. Якщо в 1961-1965 рр. колгоспами Донецької області було введено в дію основних фондів на 224 млн. крб., то наступної п'ятирічки – на 327 млн. крб. Подібна тенденція була характерна і для Луганської області, де основні фонди колгоспів за цей період зросли більш ніж у 1,8 раза [3]. Це був позитивний факт, який свідчив, що держава прагнула вивести сільське господарство з перманентної кризи.

Але біда була в тому, що капітальні вкладення, як і в попередні роки, використовувалися

нерационально. Більша їх частина направлялася на будівництво дорогих приміщень і споруджень і значно менше коштів йшло на відновлення найбільш активної частини основних виробничих фондів – робочих машин і устаткування, від кількості і якості яких багато в чому безпосередньо залежала продуктивність праці. Протягом 1966-1970 рр. майже 66% капітальних вкладень колгоспів Донецької області були витрачені на будівельно-монтажні роботи. За цей період обсяг робіт, виконаних міжколгоспними підрядними будівельними організаціями, зріс майже в 2,4 раза [4]. У 1967 р. у структурі основних фондів сільськогосподарського призначення в колгоспах області виробничі приміщення і передатні механізми склали в середньому майже 61%, у той же час техніка – тільки 18,5 %, продуктивна худоба – 15,6% [5].

Зростання інвестицій у сільське господарство дозволило прискорити механізацію робіт на тваринницьких фермах регіону. Причому темпи її проведення були більш високими в колгоспах, тому що вони за багатьма показниками технічної оснащеності робіт відставали від радгоспів. Найбільш механізованими були такі технологічні операції, як подача води на фермах і доїння корів, на більшості ферм ці роботи були цілком механізовані. Разом з тим ефективність механізації залишалася низькою, оскільки проводилася вона некомплексно. Підвищення продуктивності праці за рахунок упровадження техніки на одних технологічних операціях найчастіше нівелювалося великими витратам ручної праці на інших роботах. Найменш механізованими залишалися такі трудомісткі роботи, як очищення приміщень від гною й особливо – роздача кормів. Недостатнє використання сільськогосподарської техніки у тваринництві було наслідком багатьох факторів. Частина колгоспів не могла придбати машини й устаткування через відсутність достатніх коштів, багато тваринницьких ферм не були пристосовані для механізації, залишалася слабкою технічна служба колгоспів, недостатньо кваліфікованими були кадри механізаторів.

Розширення капітальних вкладень у сільське господарство, зміцнення матеріально-технічної бази створювали умови для його поступової інтенсифікації, переведення виробництва сільськогосподарської продукції на промислову основу. Відомо, що рівень і ефективність інтенсифікації у тваринництві залежить від багатьох

факторів: раціонального використання техніки, кормів, продуктивної худоби й інших засобів виробництва, а також трудових ресурсів. Однак неодмінною умовою реалізації можливостей цих факторів є спеціалізація тваринництва, що дозволяє удосконалювати матеріально-технічну базу, впроваджувати й ефективно використовувати нові прогресивні технології, раціонально організувати виробничий процес.

В Україні з метою прискореного зростання виробництва продукції тваринництва і підвищення його ефективності уже в другій половині 60-х років почалося будівництво механізованих тваринницьких ферм у колгоспах і радгоспах, а також створення поблизу міст великих державних, колгоспних і міжколгоспних спеціалізованих комплексів по виробництву продукції тваринництва на промисловій основі.

Одними з перших у республіці почали застосовувати прогресивну технологію господарства Донбасу. У східному регіоні республіки тваринництво в спеціалізованих господарствах складалося в основному зі свинарства, м'ясо-молочного скотарства або птахівництва. Характерний у цьому відношенні досвід птахівницьких господарств Донецької області. Перехід на промислову основу, впровадження у виробництво комплексної механізації і спеціалізація птахофабрик області стали здійснюватися ще з початку 60-х років, а з середини десятиріччя почалося інтенсивне будівництво великих, досить добре обладнаних і механізованих птахівницьких фабрик. Якщо в 1965 р. в області було побудовано приміщень на 192 тис. птахомісць, то в 1970 р. – майже в 4,2 раза більше. Удосконалювалася структура управління галуззю. Було створено обласний трест "Птахопром", який здійснював керівництво виробничою діяльністю 22 птахофабрик, з яких 19 спеціалізувалися на виробництві яєць. Багато ферм оснащувалися спеціальним устаткуванням, поповнювалися високопродуктивним птахом відповідних порід, раціонально організовувалося виробництво і використання кормів.

Спеціалізація галузі на основі промислової технології дозволила досягти відчутних результатів. Виробництво яєць на птахофабриках у 1971 р. збільшилося в порівнянні з 1965 р. більш ніж у 4 рази, а м'яса птахів – у 2,8 раза. Покращилися економічні показники: зріс прибуток від птахівництва з 1,7 до 6,4 млн. крб., рентабельність складала 21-25%, до 92,7% підвищилася

товарність яєць [6]. Разом з тим треба відзначити, що приріст виробництва яєць досягнуто в основному за рахунок екстенсивного фактора – збільшення в 3,2 раза поголів'я курей, а яйценосність підвищилася лише на 30%. Це свідчило про те, що тільки лише на основі концентрації виробництва без належної уваги до організації технологічного процесу, раціоналізації кормової бази, поліпшення породності птахів важко підвищити ефективність птахівництва.

Про це свідчив і досвід роботи господарств, спеціалізованих на виробництві м'ясо-молочної продукції. Будівництво величезних тваринницьких комплексів, навіть механізованих, саме по собі не вирішувало проблему підвищення продуктивності галузі. Ефективне здійснення індустриальної технології можливе було лише при добре налагодженій племінній справі, чіткій організації виробництва, міцній кормовій базі.

В другій половині 60-х років кормова база багатьох господарств республіки дещо зміцніла. Протягом 1966-1971 рр. середньорічна витрата кормів для худоби і птахів в колгоспах зросла на 18,2%, а на одну умовну голову великої рогатої худоби – з 23 до 26,8 ц кормових одиниць, або на 16,6%, у радгоспах ці показники підвищилися відповідно з 28,6 до 31,6 ц кормових одиниць, або на 10,5% [7].

Покращилося харчування тварин і в господарствах східного регіону України. Тваринництво колгоспів і радгоспів Донбасу забезпечувалося головним чином кормами власного виробництва. Основними джерелами надходження кормів були польові сівозміни і природні угіддя. Істотно розширилися посівні площі кормових культур. У Донецькій області за 1965-1970 рр. посівні площі кукурудзи і багаторічних трав, як найбільш поживних кормів, розширилися в 2 рази, більше стали засівати вівса, кукурудзи на силос і зелений корм, коренеплодів. Зросли валові збори цих культур. У 1970 р. у порівнянні з 1965 р. кукурудзи було зібрано в 1,6 раза більше, кормових коренеплодів – у 2 рази, багаторічних трав на зелений корм – у 4,6 раза [8]. Разом з тим виробництво кормів усе ще значно відставало від потреб тваринництва, загострювалася проблема якості кормів. Адже при використанні неповноцінних, незбалансованих по білку, незамінним амінокислотам і іншим інгредієнтам кормів неможливо досягти високої продуктивності худоби.

Незважаючи на недоліки і прорахунки, тва-

ринництво в другій половині 60-х років розвивалося досить динамічно. По суті, це був другий (перший – 1954-1958 рр.) період підйому галузі. Аналіз статистичних даних свідчить, що темпи приросту основних продуктів тваринництва в цей період були одними з найвищих у другій половині ХХ ст. Протягом 1966-1970 рр. у порівнянні з попереднім п'ятиріччям у всіх категоріях господарств республіки в середньому щорічно вироблялося м'яса на 23% більше, молока – на 23,5%, яєць – на 14,6% [9]. У східному регіоні України темпи приросту виробництва продуктів тваринництва були ще більш високими. Протягом 1966-1970 рр. у Донецькій області вироблялося щорічно м'яса на 24,2% більше, ніж у попереднім п'ятиріччі, молока – на 40,9%, яєць – на 27,6% [10], у Ворошиловградській області відповідно: м'яса – на 24,6%, молока – на 32%, яєць – на 12,4% [11].

Покращилися і якісні показники: у Донецькій області середній удій молока від корови збільшився за 1965-1970 рр. з 2075 до 2405 кг, яйценосність курок-несучок зросла з 139 до 170 шт., середня жива вага однієї голови великої рогатої худоби підвищилася з 225 до 280 кг [12]. Зросла продуктивність тваринництва й у Ворошиловградській області. На жаль, у наступні роки утримати високі темпи розвитку галузі не удалося.

У 70-ті роки почався процес уповільнення темпів розвитку сільського господарства, зокрема тваринництва. У діяльності держави по перебудові села помітно ослабли зусилля, спрямовані на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, реорганізацію галузі відповідно до вимог часу, посилювалися консервативні тенденції, рішення конкретних проблем часто підмінялося складанням різних проєктів.

На розвиток галузі, як і раніше, виділялися значні кошти, однак використовувалися вони нерационально. У середньому 87-88% всіх інвестицій, вкладених в 1971-1975 рр. у сільське господарство республіки, направлялися на будівництво об'єктів виробничого призначення і на придбання техніки, причому приблизно 23-28% з них витрачалося на будівництво тваринницьких ферм [13]. Це була одна із самих великих статей витрат у бюджеті господарств і східного регіону України. Тут, як і в інших районах республіки, продовжувалося будівництво великих тваринницьких комплексів. Тільки в Донецькій області за

1976-1980 рр. були введені в дію комплекси для великої рогатої худоби на 217 тис., свиней – на 50 тис., овець – на 22 тис. скотомісць [14].

Разом з тим у виробничому будівництві на селі з кожним роком нагромаджувалося все більше проблем. Будівництво об'єктів найчастіше затягувалося, велося зі значними відхиленнями від проєкту, будівельно-монтажні роботи виконувалися неякісно. Капітальні вкладення в сільськогосподарські об'єкти не окупалися в нормативний чи близький до нього термін. Безгосподарне відношення виявлялося й у тім, що окремі ферми, інші сільгосприміщення, що могли б ще десятки років існувати, були зруйновані і на їхньому місці побудовані нові. Реконструкція, як спосіб модернізації приміщень, на селі не одержала значного поширення. Разом з тим, на думку фахівців, найчастіше реконструкція старих приміщень була більш ефективна, ніж нове будівництво. Досвід свідчив, що обсяг витрат на реконструкцію приміщень в окремих господарствах зменшувався майже в 15 разів у порівнянні з новим будівництвом, яке з кожним роком дорожчало [15].

У 70-ті роки продовжувалася спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва, створення великих спеціалізованих державних, колгоспних і міжколгоспних тваринницьких виробничих об'єднань індустріального типу. У 1976 р. в республіці функціонувало 1680 колгоспів і радгоспів, спеціалізованих на вирощуванні і відгодівлі великої рогатої худоби і свиней, 884 – на виробництві продукції птахівництва, більш 2000 – молока, понад 450 – на вирощуванні телят [16].

Спеціалізація і концентрація тваринницького виробництва створювала сприятливі умови для технічного переоснащення ферм, упровадження на них нової машинної технології годівлі і утримання худоби і на цій основі інтенсифікації виробництва. У Донецькій області на початку 80-х років майже на усіх фермах була організована механізована подача води. На фермах, де містилося приблизно 90% великої рогатої худоби і свиней, було механізоване очищення приміщень. Більш повільними темпами проходило технічне оснащення роздачі кормів. Цей процес був механізований на фермах, де містилося 65% великої рогатої худоби, 53% свиней, 59% – птахів [17].

Однак було б невірно інтенсифікацію тваринництва зводити, як це часто робилося в ті

часи, до механізації технологічних процесів, створення потокових ліній. У тваринництві найважливішим фактором, який активно впливає на інтенсифікацію виробництва, є корми. Причому створення повноцінної кормової бази в умовах інтенсифікації тваринництва багато в чому визначалося не тільки успіхами, досягнутими безпосередньо в сільському господарстві, але і кількістю і якістю кормової сировини, яка випускалася харчовою, м'ясо-молочною, хімічною, мікробіологічною та іншими галузями промисловості. У зв'язку з цим необхідно було прискорити розвиток спеціальної кормовиробничої промисловості, найважливішу роль у якій грало виробництво комбінованих кормів.

У 70-ті роки комбікормова промисловість республіки розвивалася досить інтенсивно. З 1970 р. по 1980 р. кількість міжколгоспних комбікормових підприємств збільшилася в 6 разів (з 59 до 356) [18]. По суті, була практично створена нова галузь – міжколгоспна (колгоспно-радгоспна) комбікормова промисловість. Якщо в 1971 р. на цих підприємствах було вироблено 315 тис. т комбікормів, то наприкінці п'ятирічки – уже майже 3,8 млн. т, а в 1978 р. – більш 7 млн. т, у тому числі в Донецькій області – понад 500 тис. т [19].

Однак, незважаючи на досить швидкий розвиток комбікормової промисловості, потреби громадського тваринництва в якісних кормах цілком не задовольнялися. Так, серед кормів, заготовлених у 1979 р. колгоспами і радгоспами Донецької області, переважали силос – понад 2,2 млн. т, грубі корми – майже 1,3 млн. т, у тому числі солома – майже 900 тис. т, кормові коренеплоди і баштанні культури – 1 млн. т. Успіхи в розвитку зернового господарства дозволили збільшити споживання зерна для годівлі тварин. У структурі виробництва кормів у колгоспах області концентровані корми склали близько 864 тис. т, або майже 45% усіх кормів [20]. Але використовувалося в їжу тваринами в основному неперероблене зерно, без збагачення вітамінами, мікроелементами й іншими інгредієнтами, що істотно знижувало його цінність.

Незважаючи на те, що в 70-ті роки намітилося зниження темпів розвитку громадського тваринництва, політика держави у відношенні індивідуальних господарств майже не змінилася. Наступ на приватний сектор сільського господарства продовжувався: постійно урізувалися селянські присадибні ділянки, усе сутужніше

ставало з забезпеченням домашньої худоби і птахів кормами, а вироблену продукцію ніде було реалізувати. У Донецькій області протягом 1970-1980 рр. загальна площа присадибних ділянок, що знаходилися в користуванні селян, скоротилася на 2,1 тис. га. У 1981 р. 43% родин колгоспників області у своєму господарстві не мали ніяких тварин, крім птахів [21]. Однак всупереч адміністративному тиску, відсутності будь-якої допомоги з боку держави виробництво в особистих підсобних господарствах було більш стабільним, принаймні, не менш продуктивним, ніж у громадському секторі. Селянські господарства, як і раніше, вносили вагомий вклад у виробництво основних продуктів тваринництва. В особистих господарствах Донецької області в 1970 р. було вироблено 31,2% м'яса від загальної кількості, у тому числі свинини – 35,2%, яєць – 35,6%, молока – 16,1%. До 1980 р. питома вага виробництва сільгоспродуктів зменшилася, але все-таки залишалася досить істотною: населення виробляло майже третю частину м'яса, п'яту частину яєць і кожен десятий літр молока.

Повільність у переході виробництва на індустріальну основу, невіршеність проблеми кормової бази, спрощений підхід до спеціалізації і концентрації виробництва, недоліки в селекційно-племінній роботі, ігнорування інших гострих питань сприяло тому, що галузь поступово втрачала динаміку розвитку. Аналіз статистичних даних свідчить, що перші ознаки уповільнення темпів розвитку тваринництва з'явилися наприкінці 70-х років. У наступні роки ця тенденція збереглася: обсяги виробництва основних видів продукції ще продовжували рости, але темпи приросту різко упали. Вивчення динаміки виробництва продукції тваринництва свідчить, що в 1971-1975 рр. у порівнянні з попереднім п'ятиріччям темпи приросту м'яса в республіці склали 22,5%, молока – 13,5%, яєць – 35,2%. Однак у другій половині 70-х років становище істотно погіршилося. У 1976-1980 рр. у порівнянні з першою половиною десятиріччя приріст м'яса склав всього 5,8%, молока – 7,2%, яєць – 20,7%. Погіршилися і якісні характеристики. У 1980 р. середньорічний удій молока від однієї корови був меншим, ніж у 1970 р., середня яйценосність курей збереглася на рівні середини 70-х років, знизилася середня вага свиней, яких колгоспи продавали державі, погіршилися й інші показники [22].

Подібні тенденції були характерні і для східного регіону України. Найвищі темпи росту обсягів виробництва усіх видів тваринницької продукції в господарствах Донбасу були характерні для другої половини 60-х років. Але вже в першій половині 70-х років відбувся збій у динаміці виробництва продукції тваринництва. У 1971-1976 рр. у господарствах регіону збільшилися темпи приросту тільки лише яєць (у цей період були побудовані й освоєні потужності ряду великих птахофабрик), темпи приросту молока упали в Донецькій області у 2 рази, у Ворошиловградській – приблизно в 2,4 рази. Але справжній обвал відбувся в другій половині 70-х років. У 1976-1980 рр. у порівнянні з попередньою п'ятирічкою темпи приросту м'яса в Донецькій області зменшилися в 2 рази, молока – у 9,5 рази, яєць – 2,3 рази [23].

В умовах наростання кризових явищ, на початку 80-х років була зроблена чергова спроба прискорити розвиток сільського господарства. У травні 1982 р. приймається Продовольча програма країни, у якій були визначені основні напрями розвитку галузі до 1990 р. Зокрема, передбачалося на основі повсюдного переходу до інтенсивних методів господарювання, підвищення продуктивності худоби і птахів істотно збільшити виробництво продуктів тваринництва. Особливо була підкреслена необхідність створення міцної кормової бази для тваринництва, перетворення кормовиробництва в колгоспах і радгоспах у спеціалізовану галузь. Однак ці правильні рішення, як і багато попередніх і наступних, залишилися на папері і не були втілені в реальне життя.

Реалізація цих задач вимагала значних капіталовкладень у сільське господарство. Однак у 80-х роках становище в інвестиційному комплексі погіршилося. У Донецькій області капітальні вкладення на розвиток сільського господарства в 1981-1985 рр. у порівнянні з попереднім п'ятиріччям збільшилися усього на 1,4%. У наступному п'ятиріччі вони зросли на 20%, але, як і раніше, питома вага інвестицій у сільське господарство області складала усього лише 11% від загальних капіталовкладень [24]. Звичайно ж, відсутність достатнього фінансування не могла не позначитися на становищі галузі.

Аналіз статистичних матеріалів свідчить про досить суперечливі і неоднозначні тенденції в розвитку тваринництва регіону в 80-х роках. У цілому поголів'я худоби і птахів змінилося незначно і зберігалось на рівні перших років десяти-

тиріччя з несуттєвими особливостями в кожній з областей [25]. Але наприкінці 80-х років у всіх категоріях господарств почалося зменшення поголів'я худоби (крім свиней), що було викликано його зниженням у громадському секторі. Однією з причин скорочення кількості тварин було зменшення маткового поголів'я в попередні роки. З 1981 р. по 1989 р. у Донецькій області кількість корів скоротилася на 12%, унаслідок чого недоотримано приблизно 45 тис. телят. Поряд зі зменшенням поголів'я корів погіршилася робота з формування череди. Кожна восьма корова в 1989 р. не дала приплоду, була яловою, а в ряді господарств цей показник виявився ще нижчим. Не дали бажаного результату і заходи по збільшенню поголів'я худоби в особистих підсобних господарствах населення. Навпаки, зросла питома вага особистих господарств, що не мали великої рогатої худоби і свиней. Багато селянських родин у силу різних причин (труднощі в придбанні молодих тварин для відгодівлі, обмежені можливості забезпечення худоби повноцінними кормами й інші) не хотіли заводити худобу. Населення, особливо люди літнього віку, перевагу віддавали утриманню овець і кіз, поголів'я яких зросло за 80-ті роки більш ніж удвічі, у той час як чисельність великої рогатої худоби в селянських господарствах Донецької області зменшилася на 6%, а корів – на 18%, а у Ворошиловградській області – відповідно на 5% і 15%.

Нестабільністю характеризувалося і виробництво тваринницької продукції. У 1981-1985 рр. середньорічні темпи приросту молока в господарствах Донецької області в порівнянні з 1976-1980 рр. зменшилися на 0,8%, а приріст м'яса (у живій вазі) склав 15,9%. В другій половині 80-х років ситуація трохи покращилася. Виробництво молока в 1986-1990 рр. у порівнянні з попередньою п'ятирічкою зросло на 7,7%, м'яса – на 16,1% [26].

Пожвавлення тваринництва в другій половині 80-х років було зв'язано з багатьма факторами, і насамперед, з деяким поліпшенням годівлі тварин. Незважаючи на зменшення загальної посівної площі кормових культур, в регіоні збільшилися посіви багаторічних і однолітніх трав. Зросла врожайність кормових культур, що дозволило збільшити валові збори й обсяги заготовлених кормів. Разом з тим виробництво кормів усе ще відставало від потреб галузі. Незважаючи на те, що витрати кормів зросли, у 1989 р. вони склали в господарствах Донецької області

всього 71% від рекомендованої спеціалістами норми. Недосконалою залишалася структура кормової бази. У складі концентрованих кормів питома вага комбікормів складала лише 55,3%, що свідчило про недостатньо ефективне використання зернофуражу. У структурі грубих кормів переважала солома (52,8%), питома вага сіна складала 20,5%, сінажу – 26,7%. Поряд з цим не була досягнута збалансованість кормів по перетравному протеїну. Одна кормова одиниця забезпечувалася білками на 90-92%. Використання неякісних кормів негативно позначалося на продуктивності худоби і птахів. Так, з 1986 р. до 1990 р. витрати корму на 1 ц приросту ваги великої рогатої худоби збільшилися на 18,9%, а середня вага однієї голови цього ж виду худоби, що продавалася державі, усього лише на 4,6% [27].

У кінцевому рахунку ці й інші фактори істотно знижували ефективність громадського виробництва. Незважаючи на те, що в другій половині 80-х років галузь розвивалася досить інтенсивно: в господарствах регіону підвищилося виробництво м'яса, зросли надії молока (у Донецькій області в розрахунку на 100 га сільгоспугідь вироблялося молоко і м'яса великої рогатої худоби в 1,1-1,2 раза, м'яса свиней – 1,5 раза більше ніж в середньому у республіці), тваринництво усе ще не забезпечувало населення повністю продуктами харчування. Донбас знаходився на державній дотації по ряду сільськогосподарських продуктів. У 1990 р. у Донецькій області було вироблено м'яса 241 тис. т, а державна дотація склала 156 тис. т (64,7%), молока вироблено 1193 тис. т, а завезено з інших регіонів – 706,5 тис. т (59,2%) [28]. Тваринництво залишалося однією з найменш продуктивних галузей.

Як видно, тваринництво в східному регіоні України, як і в цілому в республіці, розвивалося вкрай нестабільно і завжди відставало від потреб населення в продуктах харчування, а харчової і легкої промисловості – в сировині. Неодноразові спроби прискорити розвиток тваринництва, підвищити його ефективність бажаних результатів не дали, тому що залишалися невирішеними корінні проблеми галузі: збільшення виробництва і поліпшення якості кормів, інтенсифікація виробництва на основі використання досягнень науки і техніки, використання потенціалу особистих підсобних господарств.

Література

1. Народное хозяйство Украинской ССР в 1980 году: Стат. ежегодник. – К.: Техника, 1981. – С. 219.
2. Народное хозяйство Донецкой области: Стат. сборник. – Донецк: Союзучетиздат, 1972. – С. 172; Держархів Луганської області, ф. 1779, оп. 2, спр.

2206, арк. 146; Народное хозяйство Ворошиловградской области: Стат. сборник. – Донецк: Статистика, 1971. – С. 109.

3. Там само.
4. Народное хозяйство Донецкой области: Стат. сборник. – Донецк: Союзучетиздат, 1972. – С. 172, 178.
5. Короткий Л., Осетрова Н., Шепотько Л. Об эффективности производственных фондов в колхозах и совхозах // Экономика Советской Украины. – 1969. – № 10. – С. 58.
6. Колчев А., Анисимов Л. Производство продукции на птицефабриках Донецкой области // Там само. – 1973. – № 2. – С. 89.
7. Шамринская В., Тилко А. Повышение эффективности использования кормов – важнейшее условие развития животноводства // Там само. – 1974. – № 2. – С. 57.
8. Народное хозяйство Донецкой области: Стат. сборник. – Донецк: Союзучетиздат, 1972. – С. 65, 82.
9. Підраховано за: Народное хозяйство Украинской ССР за 1980 г.: Стат. ежегодник. – К.: Техника, 1981. – С. 172.
10. Підраховано за: Народное хозяйство Донецкой области: Стат. сборник. – Донецк: Союзучетиздат, 1972. – С. 124-126; Донецкая область за 50 лет: Стат. сборник. – Донецк: Статистика, 1967. – С. 106.
11. Підраховано за: Народное хозяйство Ворошиловградской области: Стат. сборник. – Донецк: Статистика, 1971. – С. 93.
12. Народное хозяйство Донецкой области: Стат. сборник. – Донецк: Союзучетиздат, 1972. – С. 131-132.
13. Підраховано за: Народное хозяйство Украинской ССР за 1980 г.: Стат. ежегодник. – К.: Техника, 1981. – С. 222.
14. Донецкая область в десятой пятилетке: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1980. – С. 101; Держархів Донецької області, ф. Р-2794, оп. 2, спр. 3418, арк. 50.
15. Держархів Луганської області, ф. 179, оп. 53, спр. 7, арк. 13; Матюшин В. Об оценке эффекта сельского строительства // Экономика сельского хозяйства. – 1983. – № 9. – С. 75.
16. Крисальний А. Совершенствовать систему экономических взаимоотношений колхозов при кооперировании производства продукции животноводства // Экономика Советской Украины. – 1978. – № 3. – С. 15.
17. Донецкая область в десятой пятилетке: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1980. – С. 65.
18. Народное хозяйство Украинской ССР за 1980 г.: Стат. ежегодник. – К.: Техника, 1981. – С. 185.
19. Павлюченков А., Калининченко В. Комбикормовая промышленность и ее задачи // Экономика Советской Украины. – 1980. – № 8. – С. 24-25.
20. Донецкая область в десятой пятилетке: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1980. – С. 63; Держархів Донецької області, ф. Р-2794, оп. 2, спр. 4563, арк. 40.
21. Там само, арк. 39.
22. Підраховано за: Народное хозяйство Украинской ССР в 1980 году: Стат. ежегодник. – К.: Техника, 1981. – С. 172.
23. Підраховано за: Донецкая область за 70 лет: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1987. – С. 66.
24. Социально-экономическое развитие Донецкой области за 1986-1990 годы: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1991. – С. 230.
25. Держархів Луганської області, ф. 179, оп. 67, спр. 1, арк. 28; Народное хозяйство Ворошиловградской области: Юбилейный стат. сборник. – Ворошиловград: Б. и., 1987. – С. 148-149; Социально-экономическое развитие Донецкой области за 1986-1990 годы: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1991. – С. 199.
26. Підраховано за: Донецкая область в десятой пятилетке: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1980. – С. 54; Социально-экономическое развитие Донецкой области за 1986-1990 годы: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1991. – С. 200.
27. Підраховано за: Социально-экономическое развитие Донецкой области за 1986-1990 годы: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1991. – С. 201-202.
28. Підраховано за: Схема развития и размещение продуктивных сил Донецкой области на период до 2005 г. – Киев: Б. и., 1990. – С. 141; Социально-экономическое развитие Донецкой области за 1986-1990 годы: Стат. сборник. – Донецк: Б. и., 1991. –